

Jacques Derrida'nın, Hegel'in 'Aufhebung' (Ortadan Kaldırma) Kavramını Soruşturması Üzerine

Ragıp EGE¹

Özet

Hegel'in gözünde *Aufhebung* kavramı, felsefî kavramların içinde en kurgul (*spekulativ*) nitelikli kavramdır. Georges Bataille da, Alexandre Kojève'in etkisinde sürdürdüğü Hegel'in felsefesini soruşturma uğraşısı boyunca bu kavramın üzerinde özellikle durur. Bataille'in Hegel'i okuma ve anlama tarzını konu edinen Derrida'nın "*Sınırlı Ekonomiden Genel Ekonomiye. Sakımsız Bir Hegelcilik (De l'économie restreinte à l'économie générale. Un hégélinisme sans réserve)*" adlı metni, bu yüzden, *Aufhebung* kavramı üzerinde yoğunlaşan bir eleştiriyiyle sona erer. İncelememizde Derrida'nın "*déconstruction*" (sökme) yönteminden esinlenerek Hegel'in bu temel kavramını çözümlenmeye çalışıyoruz.

Anahtar kelimeler: Ortadan kaldırma (*Aufhebung*), anlama yetisi (*Verstand*), diyalektik us (*Vernunft*), dizge (*System*), doğal ölüm, diyalektik ölüm

On Jacques Derrida's questioning about the concept of 'Aufhebung' in Hegel Abstract

According to Hegel the concept of *Aufhebung* is the most speculative concept in philosophy. In his particular reading of Hegelian philosophy, carried out under the influence of Alexandre Kojève, Georges Bataille emphasizes also this concept. That is the reason why Jacques Derrida's study, entitled *From Restricted Economy to Generalized Economy. An Unreserved Hegelianism*, ends with an interrogation on the concept of *Aufhebung*. Our article aims at the analysis of this fundamental concept of Hegelian philosophy in the light of the methodology of the "*déconstruction*".

Key words: *Aufhebung*, understanding, reason, system, natural death, dialectical death

Beni, bu konferans için, Uludağ Üniversitesi'nin Felsefe Bölümüne davet eden Prof. Dr. Ahmet Cevizci ve arkadaşlarına çok teşekkür ederim. Önce kendimi tanıtım. Filozof değilim. Düzenli bir felsefe eğitimi görmedim. İktisat öğrenimi yaptım. Ancak, gerek 1969'un eylülünde lise arkadaşım Nami Başer'le birlikte öğrenim görmeye gittiğimiz Fransa'nın Strazburg kentindeki Felsefe Fakültesi'nde öğretim yapan hocalar,

¹ Dr., Strazburg, Louis Pasteur Üniversitesi, e-mail: ege@cournot.u-strasbg.fr

gerekse benim öğrenim gördüğüm İktisat Fakültesi'nde İktisadî düşünce tarihi derslerini veren Profesör Paul Chamley, Hegel'le yakından ilgilenen, bir anlamda Hegel uzmanı olan kişilerdi. Aslında Fransa'nın 70'li yıllardaki düşün yaşamında, Hegel'in felsefesiyle sürdürülen genel bir hesaplaşmadan söz edilebilir. Jacques Derrida, kuşkusuz bu hesaplaşmayı en sistemli, en açık yapan düşünürlerden biri. Ancak, onun yanında Michel Foucault, Gilles Deleuze, Louis Althusser, Jacques Lacan, François Châtelet, Emmanuel Levinas, Maurice Blanchot, Jean Hyppolite, Jean Wahl, Jacques D'Hondt, Eric Weil, Jacques Taminiaux hatta Roland Barthes (doğallıkla bu dizine daha birçok ad eklenebilir) gibi düşünürler, açık kapalı, sarih müphem, Hegel'den sonra düşüncenin nasıl sürdürülebileceğini soruşturan düşünürler olmuşlardır. Bunların dışında, dikkatle okuduğum iki düşünür, Claude-Lévi Strauss ile Jean-Pierre Vernant, dolaylı bir biçimde, Hegel'i okuma ve anlama biçimimi belirlediler. Lévi-Strauss her ne kadar Hegelci olmadığını birkaç kez vurgulamışsa da, bu düşünürün uyguladığı yapısalcı yöntemle Hegelci yaklaşım arasında bağlantılar kurulabileceğini sanıyorum. Ancak çağdaş düşüncenin, Hegel'in düşüncesinden dolaylanmadan, Hegel'in felsefi projesi incelenmeden, Hegel'in felsefesinin ulaşmak istediği yüce dizge (sistem) kavramı irdelenmeden anlaşılamayacağı savını geliştiren kuşkusuz Derrida, ve Strazburg'ta öğrenim yapan öğrenciler için, Derrida'nın bu kentteki yandaşları Jean-Luc Nancy ile Philippe Lacoue-Labarthe oldu. Burada bir ayrıç açıp, iktisadî düşünce tarihi hocam Paul Chamley'in üzerimdeki etkisinden söz etmek istiyorum. Eski tür, almanların *Herr Professor* dedikleri türden bir profesördü Chamley. Bir düşünürü kendi dilinden başka bir dilde incelemenin hiçbir anlamı, hiçbir geçerliliği olamayacağını, çevirilerle yetinmemek gerektiğini hemen her dersinde yinelerdi. Dolayısıyla onun derslerinde Aristoteles yunancasından, Saint Tommaso d'Aquino latincesinden okunur, yorumlanırdı. Yeterince yunanca latince öğrenimi görmemiş olduğum için (bu konuda zamanında Nurullah Ataç'ın liselere yunanca latince dersleri konması doğrultusunda yaptığı öneriler dinlenmiş olsaydı, lise öğrenimim boyunca daha köklü bir şeyler öğrenebilirdim bu iki dilde), o derslerde kızarıp bozarırdım. Türkiye'de yetişmiş bir üniversite öğretim görevlisi olsaydı Chamley, kuşkusuz İbn-i Sina'yı, Farabi'yi, Gazali'yi, İbn-i Rüştü arapçalarından okumayı öğrenmiş olurdu. Hegel'i almancadan başka bir dilden okumak söz konusu değildi onunla. İktisat öğrenimimde ilgimi en çok çeken iktisadî düşünce tarihi olduğu için, ilk tez çalışmalarına Chamley ile başladım. En azından çevirileri denetleyebilecek kadar almanca öğrenmem şart oldu bu yüzden. Bunları bugünün gençlerini, sizleri düşünerek söylüyorum, bizim düştüğümüz hatalara düşmememiz için. Üzerinde çalıştığımız düşünürün dilini, en azından çevirileri denetleyecek kadar öğrenmemiz gerekir. Bu günlerde Avrupa'dan çok söz ediliyor; "Türkiye Avrupalı mıdır, değil midir?" diye soruşturuluyor. Eğer Avrupalı anlamda uzman filozof, düşünür olmak istiyorsak, Türkiye'de doğmuş insanlar olduğumuz için, hem yunanca, latince, hem de arapça farsça öğrenmemiz gerekir. Öğrenmemiz derken, bu dillerde bülbül gibi konuşmaktan söz etmiyorum. Çalışma yaşamımızın bir bölümünü bu diller hakkında fikir edinmeye ayırmamız gerekir. Bu konuda bize, bizim kuşağa benzemeyin. Bizim kuşağımız en değerli çalışma yıllarını bilgi edinmeye değil ideoloji yapmaya harcadı. İdeolojisi bol bilgisi kıt bir kuşak olduk. Kendimizi yokuşa sürmedik yeterince, zora sokmadık. Son çözümlenmede yarı aydın bir kuşak olduk. Ayracı kapıyorum.

Derrida'nın Hegel'i okuması konusuna gelelim. Burada, özellikle, Derrida'nın 1967 yılında yayınladığı "Sınırlı Ekonomiden Genel Ekonomiye. Sakımsız Bir Hegelcilik (De l'économie restreinte à l'économie générale. Un hégélinisme sans réserve)" metninden hareketle bir soruşturma geliştireceğim. Söz konusu metin, Georges Bataille'in Hegel okuyuşunu konu edinen bir metin. Bataille, Marquis de Sade'dan sonra cinsellik-le düşünce arasındaki ilişkileri en derinlemesine irdelemiş, soruşturmuş bir yazar. Bu yüzden her şeyden önce öykü yazarı, filozof değil. Çünkü cinsellik, Bataille'in erotizm dediği boyut, gizleri felsefeyle bulgulanacak, keşf edilecek bir boyut değil. Öyküyle, çok geniş anlamıyla edebiyatla, "edebiyat alanı" (Maurice Blanchot) içinde deneyimlenecek bir boyut. Cinsellik, erotizm, her an taşan bir boyut. Oysa Bataille'a göre felsefe, taşkınlığı, taşan varlığı yatıştırmaya, dindirmeye, ölçüler içine çekip uslandırılmaya, evcilleştirmeye çabalayan bir etkinlik. Taşanı ancak edebiyat içine alabilir Bataille'a, Blanchot'ya göre. Bataille, 1930'lu yıllarda, başka fransız aydınlarıyla birlikte Alexandre Kojève'in Hegel üzerine verdiği derslere katılmış, bu derslerde edindiği Hegel felsefesi bilgisiyle Hegel'le bir hesaplaşmaya girişmişti. Derrida işte bu hesaplaşma üzerinde duruyor metninde. Özellikle de Hegel'in *Aufhebung* kavramı üzerinde yoğunlaştırıyor soruşturmasını.

Söz konusu soruşturmayı Derrida'nın "déconstruction" (sökme) yöntemi doğrultusunda, Hegel'in çeşitli metinlerini karşılaştırmalı biçimde yorumlayarak, kavramları bu yorumlar aracılığıyla birbirlerine söktürerek, özellikle de *Aufhebung* kavramının Hegel'in diyalektik felsefesi içindeki konumunu irdelleyerek sürdüreceğim. Bu kavramın, Hegelci felsefenin metinsel dokusuna işlenme biçimlerini, öteki kavramlara eklenme tarzlarını çözümlenmeye, bu yoldan kavramı çözmeğe çalışacağım. Türkçe dile getirmeğe çabalayacağım bu soruşturma, Hegelci kavramların türkçede barındırabilecekleri yeni anlam katmanlarına ulaşma şansını da açık tutabilecek Çözümleme, Hegel'in yapıtının en güçlü anlarından birini oluşturan bir bölümle, düşünürün, *Wissenschaft der Logik (Mantık Bilimi)* adlı kitabında "diyalektik" kavramına önerdiği tanımla başlayacağım.

"Dialektik aber nennen wir die höhere vernünftige Bewegung in welche solche schlechthin getrennt Scheinende, durch sich selbst, durch das, was sie sind, ineinander übergehen, die Voraussetzung [ihres Getrenntseins] sich aufhebt"

Bu tanımın tümünü çevirmeğe girişmeden önce, tanımın ilk önermesini ele alalım: „Ancak bizim diyalektik adını verdiğimiz, yüce usçul (akılcı) devinimdir (*Bewegung*)". Hegel "vernünftig" (usçul, *reasonable*) sıfatını kullanıyor. "Vernunft" (bireştirici us, *Reason*) kavramı, bilindiği gibi, Hegelci, genel olarak da, Alman *spekülatif* (kurgul, nazarî) felsefe geleneğinde, "Verstand" (anlama yetisi, *Understanding*), kavramından kesinlikle farklıdır. Söz konusu ayrımı belirtebilmek için *Phänomenologie des Geistes*'in (*Ruhun Fenomenolojisi*) "Önsöz"ünün şu bölümünü okuyalım:

* Çeşitli uzman arkadaşlarımla görüşlerini aldıktan sonra, « *der Geist* » sözcüğüne « Tin » yerine « Ruh » karşılığının daha uygun düşeceği kanısına vardım. Yüzyıllar boyu arapçanın etkisinde gelişmiş Doğu felsefesi geleneğinde, „*Geist*“, „*Esprit*“, „*Spirit*“, „*πνεύμα*“ kavramı, „*الروح*“ (*al rûh*) kavramı ile karşılanmış. Osmanlıca da bu sözcüğü benimsemiş, kullanmış. „Tin“ söz-

“Doğru (hakikî olan, *das Wahre*) ile Yanlış (*das Falsche*) belirlenmiş düşüncelerin ürünleridir. Bu tür düşünceler, her türlü devinimden yoksun, tikel özler biçiminde ortaya çıkarlar; biri bir yandayken öteki öbür yanda yer alan, aralarında hiçbir iletişim, alışveriş (*Gemeinschaft*) kuramayan, katı bir biçimde birbirlerinden kopmuş, yalıtık özler. Bu görüşe karşı şunu vurgulamak gerekir: hakikat (*die Wahrheit*) elden ele, cepten cebe dolaşan basılı para değildir. Bir yanlıştan söz etmek ne denli anlamsızsa, bir kötüden söz etmek de o denli anlamsızdır” (Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, s.40).

Hegel'in sözünü ettiği “belirlenmiş düşünceler”i yöneten mantık, “anlama yetisi”nin (*Verstand, Understanding*) mantığı. Bütünü parçalayan, olguları birbirinden koparıp ayıran, gerçeğin temel öğelerine inerek, bu öğeleri kendiliklerinde, parçaları oldukları bütünden yalıtık bir biçimde incelemeyi amaçlayan mantık. Oysa bireştirici, diyalektik usun (*Vernunft, Reason*) gözünde Yanlış denilen Doğru denilen kadar, Kötü denilen İyi denilen kadar Hakikat'ın ortaya çıkmasına, Mutlağın kendini gerçekleştirmesine gereklidir. Doğru ile Yanlış, İyi ile Kötü, Olumlu ile Olumsuz, olguları yalnızca parçalayarak, ayırarak, birbirlerinden kopararak, birbirlerinden yalıtarak, kısaca çözümlenerek (*analyse*) iş görmesini bilen anlama yetisinin gözünde birbirleriyle çelişir, birbirlerini değiller, yadsırlar. Diyalektik us açısından, bireştirici (*synthèse*), toparlayıcı, kotarıcı us açısından ise, olumlu ile olumsuz, mutlağın değişik betilerini (*figures*) varlığa kavuşturan belirlenimlerdir. Yukarıdaki alıntının son tümcesi (*Noch gibt es ein Falsches, sowenig es ein Böses gibt – Nasıl bir yanlış yoksa bir kötü de yoktur; “Il y a aussi peu un faux qu'il y a un mal”; “Nor is there such a thing as the false, anymore than there is something evil”; “C'è un falso, quanto poco c'è un cattivo”*), Hegel'in en ürktücü, en devrimci önermelerinden biri, belki de en sarsıcısı. Bireştirici, kotarıcı, toparlayıcı, diyalektik us açısından, “hakikî olan olanın tümüdür” (*das Wahre ist das Ganze*). Kötü ile Yanlış, olanın tamamlayıcı bir parçası, olacak olanın, aykırı ancak gerekli hazırlayıcısıdır. Hakikî olan zaman içinde kendini oluşturduğu, gerçekleştirdiği ölçüde, tarihin belirli bir evresinde Kötü diye niteleneni de Yanlış diye niteleneni de içine alıp soğurur, kendine katar, oluşumunun bir parçasına dönüştürür. Diyalektiğin tanımının verildiği önceki bölüme geri dönelim. Tanımın tümünü şöyle dilimize aktarabiliriz:

“Ancak bizim diyalektik adını verdiğimiz, yüce usçul (bireştirici usun yönettiği yüce) devinimdir: (bu tür) birbirlerinden tamamıyla kopmuş görünenler, kendiliklerinde, kendile-

lüğü, gündelik dilimize yerleşmemiş olmasına karşın, çağrışımlar yoluyla bize bir şeyler söyleyebilecek bir sözcük olsa kullanımı yararlı olur kuşkusuz. Ancak bu sözcüğün, sırf öztürkçe olduğu varsayılarak, içeriğinden pek bir şey anlaşılmadan kullanımı, düşüncede anlama önem veren bir yaklaşımı doyuramaz. Gerektiğinde, „*vérité*“ ile „*juste*“ kavramları arasındaki ayrımı belirtmek için „doğru“ sözcüğü yetmediğinde arapça „hakikat“ (*الحقيقة*) sözcüğünü pekâlâ kullanıyoruz. „Mantık“ (*المنطق*) sözcüğüne ille başka bir öztürkçe sözcük aramanın bir anlamı olmadığı görüşünü hepimiz paylaşıyoruz. Kuşkusuz „ruh“ sözcüğü“ „*Seele, âme, soul*“ kavramlarını da karşılıyor. Ancak, anlamın gelişine göre, büyük harfli Ruh sözcüğü „*Geist*“ karşılığı, küçük harfli ruh sözcüğü „*Seele*“ karşılığı kullanılabilir. Hegel'in *Phänomenologie des Geistes*'i, 1986 yılında, *Tinin Görüngübilimi* adı altında Aziz Yardımlı imzalı bir çeviriyle yayınlandı (İdea Yayınları). Bu kişinin, herhangi bir çeviri yapmadan önce, uzun bir süre, türkçe “edebiyat alanı” içinde dolaşmasını, düşüncenin türkçe nasıl dile getirilebileceği üzerine kafa yormasını salık veririm.

ri ne ise o olarak birbirlerinin içine girerken devinime girerler; (böylelikle), [kopukluklarının] varsayımı ortadan kalkar.”

Önce “görünenler” kavramı üzerinde duralım. Hegel “*Scheinende*” sözcüğünü kullanıyor. İngilizce “appearances” sözcüğüyle karşılanabilir. Osmanlıca, “tecellî” (تجلی) edenler, zuhûr (ظهور) edenler, numâyân (نمایان) olanlar (“Yorgun gözümün halkalarında / Güller gibi fecr oldu nümâyân”) karşılıkları önerilebilir. Almanca “scheinen” eylemi, türkçedeki “görünmek” eylemi gibi, hem ortaya çıkan, nümâyân olan, tecellî eden anlamını hem de “şu bana şöyle görünüyor” deyimindeki “gibi gelmek”, “gibi olmak”, “sanki söylemiş gibi” anlamlarını, dolayısıyla “benzemek” anlamını içeriyor. Görünenler, bu iki anlamda, fenomenlerdir (yunanca “*φαινόμενο* »dan). Birbirlerinden tamamiyle kopuk (*radically separated*), varlıklarını tek başlarına sürdürmüş gibi görünürler. Oysa bu kopukluk anlama yetisinin (*Verstand*) gözüne böyle görünür. Bireştirici us (*Vernunft*) ise bakışını, görünenleri içine alan devinime yöneltmesini bilir. Görünenleri duraganlıklarında değil, devinimlerinde izler. Fenomenlere, ayrımları, farkları gözlemlemek amacıyla değil, ayrılmış, kopmuş olanların aralarındaki bağıntıları gözlemlemek amacıyla yaklaşıldığında, durmamacasına birbirlerinin içine girdikleri, bu devinim içinde de kopuk hallerini aşarak ortadan kaldırdıklarının bilincine varılır. Ancak bu kopukluktan kurtulma edimi, görünenlerin kendilerini yadsıması, değilmesi, inkâr etmesi sonucu gerçekleşmez. Tersine, görünenler, “kendiliklerinde” (*through themselves*), “kendileri ne ise o olarak” (*through what they are*), birbirlerinin içine girerken yüce usçul devinime girerler. “İçine girmek” (*übergehen, to pass over, to merge*) eylemi, almanca metinde, hem <devinime> dolaylı tümlecinin, hem de <birbirine> dolaylı tümlecinin eylemini oluşturuyor. Almanca söz diziminin olanak verdiği bu kuruluşu İngilizce, Fransızca ya da Türkçede oluşturmak çok güç. Görünenlerin birbirleri içine girmeleri edimi ile usçul devinime girmeleri edimi aynı edim. Son çözümlemede, Hegel’in diyalektik diye adlandırdığı, devinimin kendisidir. Hakikî olan, bu yüzden yüce usçul devinim göz önüne alındığı ölçüde kavranabilir. Hegel’in tanımı, “ortadan kalkar” eylemiyle noktalanıyor: “*sich aufhebt*”, “*aufheben*” (ortadan kaldırmak) eyleminin dönüşlü biçiminin (*sich aufheben*) üçüncü tekil şahsı. “*Aufhebung*” sözcüğü, bu eylemin adı. *Mantık Bilimi*'nin başka bir bölümünü, Hegel üzerine sürdürülen birçok felsefî soruşturmayı besleyen ünlü “Açıklayıcı not” (*Anmerkung*) bölümünü alıntılایarak “*Aufhebung*” kavramının içeriğini kavramaya çalışalım.

“*Açıklayıcı not (Anmerkung)*. *Aufheben* (ortadan kaldırmak) ve *Aufgehobene* (ortadan kaldırılmış olan), yani düşünsel (*das Ideelle*) olan, *felsefenin en önemli kavramlarında biridir*; temel bir belirlenim (*Grundbestimmung*), her yerde açık seçik kendini gösteren (dönüp gelen, *wiederkehrt*) bir belirlenimdir; bu kavramın anlamını çok belirgin (kesin) bir biçimde kavramak, özellikle *Hiçlik (Nichts)* kavramından titizlikle ayırmak gerekir. Kendisini ortadan kaldıran (*was sich aufhebt*), bu yüzden hiçliğe dönüşmez. Hiçlik dolaysızlıktır (*Unmittelbare*); oysa ortadan kaldırılmış olan (*ein Aufgehobenes*), dolaylanmış bir şeydir (*ein Vermitteltes*); ol-mayandır (*Nichtseyende*), ancak sonuç olarak, bir varlıktan çıkmış bir sonuç olarak; dolayısıyla kendisinde, geldiği (içinden çıktığı) şeyin belirlenmişliğini (belirlenmiş durumunu) (*Bestimmtheit*) sürdürür” (*Wissenschaft der Logik*)

Hegel, "Ortadan kaldırmak" (*aufheben*), "ortadan kaldırılmış olan" (*Aufgehobene - aufheben* eyleminin adlaştırılmış geçmiş zaman ortağı) kavramının her yerde önümüze çıkan (dönüp gelen) bir kavram olduğunu belirtiyor. Bu anlamda *Aufhebung* (ortadan kaldırma), diyalektik devinimin kendisi. Diyalektik devinimi *Aufhebung* kavramının mantığı yönetiyor. Alıntıda görüldüğü gibi, Hegelci *Aufhebung*, Hiçlik'e boşalan bir süreç değil. Bu gözlemden ne anlamalıyız? Jean Hyppolite, Hegel'in dizgesini "daireler dairesi", "değirmiler değirmisi" (*cercle de cercles*) biçiminde betimler (*Grundlinien der Philosophie des Rechts - Hukuk Felsefesinin İlkeleri -* çevirisine Önsöz). *Aufhebung* kavramının dile getirdiği ortadan kaldırma, yadsıma, değilme (*Negation, Ablehnung, Verneinung*) işlemiyle, yeni beti (*figure*), yeni çehre, yeni biçim eskinin yerini alır. Ancak değillenen de değilleyen de, başlangıçta dolayısız biçimde (*Unmittelbarkeit*), kendiliğinde (*an sich*) verilmiş olan mutlağın (*das Absolute*) çeşitli görünümleridir. Her değilme mutlağın yeni bir görünüm, yeni bir çehreyle ortaya çıkmasını sağlar. Hegel'in diyalektik devinimini anlayabilmek için, görünen, ortaya çıkan, "nümâyân olan" her çehrenin, her biçimin, her betinin, daha baştan mutlağın içinde gücül (*potentiell, en puissance*) bir biçimde varolduğunu unutmamak gerekir. Başlangıçta yalnızca "kendi içinde" (*an sich*), görünmeden varolan bu çehreler, biçimler, betiler, "sonsuzluğun tedirginliği"yle (*die Unruhe der Unendlichkeit*) dürtülen, kendisini tanıma (*Anerkennen, Reconnaissance*) kendisi için (*für sich*) olma, kendisi için yaşama kaygısıyla dürtülen mutlağın kendini gerçekleştirme devinimi boyunca gücül konumlarını terk ederek edimselleşir, görünür konuma geçerler. Ağacın tümü, kökleriyle, gövdesiyle, yapraklarıyla, çiçekleriyle, meyveleriyle başlangıçtaki tohumun içindedir kuşkusuz. Ancak tohum kendini gerçekleştirmediği, edimselleştirmedeği, "nümâyân" kılmadığı sürece, ağacın baş döndürücü çoğul varlığı, gücül bir biçimde, kendi içinde kalır; "kendisi için" olamaz, yaşayamaz. Hyppolite'in dediği gibi, Hegelci diyalektik devinimin temel varsayımı şudur: eski biçim değilendiğinde, yadsındığında hiçliğe değil yeni bir biçime açılır. Bir anlamda Hegel'in mantığında "Hiçlik" anlamsız, temelsiz bir kavramdır. Hiçlik duygusu, hiçbir şeyin kalmadığı, her şeyin yok olduğu duygusu, her zaman yanılısma içindeki bilincin, olana, hazırlanana, muştulanana gözlemini körelten bilincin duygusudur. Hiçlik dediğimiz şey ya da durum, her zaman, mutlağın yeni bir çehresini, betisini hazırlayan, buna olanak sağlayan yadsıma işleminin zorunlu olarak doğurduğu şiddet, karmaşa, bozgun, dağınıklık durumudur. Değillemenin sarsıntısı durulduktan sonra mutlak yeni biçimiyle belirir. Ancak eski biçim tümüyle yok olmamış, özünde saklanmışır. Hegelcilik, dairelerin, su üzerindeki halkaların birbirlerini içlerine alarak genişlemeleri gibi durmamacasına genişleyen bir dizgedir. Bu yüzden Hegelciliğin "aşılması"nın mantık düzeyinde bir anlamı yoktur. Her durum, her tutum, her davranış, her tez, her karşı çıkış, her isyan, her devrim, kısaca her dönüşüm zorunlu olarak, Hegelci diyalektik devinimin sürmesi, dolayısıyla Hegelciliğin her seferinde bir kez daha kanıtlanmasıdır. Bu son gözlemler, Bataille'in Hegel felsefesi karşısındaki özgün tutumunu, dolayısıyla Derrida'nın yukarıda andığımız Bataille-Hegel ikili üzerine geliştirdiği soruşturmaya seçtiği başlıktaki "sakınımsız" (*sans réserve*) sıfatını yorumlamamızı sağlayacak ipuçları veriyor.

Bataille, Hegel felsefesini, çekinceyle, sakınımla onaylanan bir antlaşma gibi onaylamaz. Tersine onu bütünüyle, olduğu gibi benimser. Hiçbir olgunun, fenomenin, dün, bugün ya da yarın, Hegelci diyalektik devinimin dışarısında kalamayacağını, bu

devinimin, olanın tümünü içine alarak ilerlediğini bilir. Hegel'in bu tür yorumu Alexandre Kojève'in öğretisinden kaynaklanır. Bu açıdan, Bataille'in Hegel felsefesi karşısındaki tutumu, örneğin Marx'ın tutumundan çok farklıdır. Marx, son çözümlemede, Hegel'e sakınımla yaklaşır; *Das Kapital*'in ikinci baskısına (1873) yazdığı "Son-söz"de şöyle der:

"[Diyalektik] Hegel'de başı üstünde (*auf den Kopf*) durur. Efsanesel kabuğunun (*mystischen Hülle*) altındaki usçul çekirdeğe (*den rationellen Kern*) ulaşabilmek için Hegel'in diyalektiğini ters çevirmek gerekir (*man muss sie umstülpen*)."

Dolayısıyla, Hegel'in yapıtına tedbirli, sakınımlı bir biçimde yaklaşılmalı, filozofun idealist efsanelerine kulak asılmamalıdır Marx'a göre. Hegel'in yapıtındaki akılcı, gidererek "bilimsel" olan öğeleri bulgulamayı, kuruyu yaştan titizlikle ayırmayı öğrenmek gerekir. Bataille ise her türlü tedbirden, sakınımdan, tedirginlikten arınmış bir saflıkla bırakır kendini Hegel okyanusuna. Yukarıdaki "Açıklayıcı Not"un devamına geri dönelim:

"Ortadan kaldırmanın (*aufheben*) dilde iki anlamı vardır: hem muhafaza etmek (*aufbewahren*) saklamak (*erhalten*) gibi bir anlam taşır, hem de kesmek, durdurmak (*aufhören lassen*), bitirmek, son vermek (*ein Ende machen*) gibi bir anlam... Bu şekilde, ortadan kaldırılmış olan aynı zamanda saklanmış, muhafaza edilmiş bir şeydir; saklanmış olan yalnızca dolaysızlığını yitirmiştir, ancak yok edilmemiştir (*vernichtet*).... *Aufhebung*'un andığımız iki belirlenimi, sözlük düzeyinde bu sözcüğün iki anlamını oluşturur. Oysa bir dilin, iki karşıt belirlenim için aynı sözcüğü kullanması şaşırtıcı bir olgudur. Ancak spekülâtif (nazarî, kurgul) düşüncenin gözünde, dilin içinde bu tür, kendiliklerinde spekülâtif olan sözcükler bulunması çok sevindiricidir. Almanca dilinde buna benzer çok sözcük vardır" (*Mantık Bilimi (Wissenschaft der Logik)*, 1. Somut Mantık, birinci kitap).

Hegel *aufheben* eylemi için, tüm felsefi kavramların içinde en diyalektik olanı der. Ayrıca, bu eylemin taşıdığı çelişkili anlam çoğulluğunun ancak almancada dile gelebildiğini, başka bir dile çevirisinin hemen hemen olanaksız olduğunu ima eder. Oysa türkçedeki "ortadan kaldırmak" eylemi, Hegel'in sözünü ettiği anlam çoğulluğunu hiçbir zorlamaya meydan vermeden dile getiriyor. "Ortadan kaldırmak" eylemi de, *aufheben* gibi, hem silmek, yoketmek, değillemek, yadsımak, hem saklamak, korumak, muhafaza etmek, el altında tutmak (kışın yazlıkları sandığa *kaldırmak*), hem de yükseltmek, yüceltmek, daha yüksek bir düzleme çıkarmak (aşmak) anlamlarını içerir. Ayağa düşmüş haliyle "tez - antitez - sentez" biçiminde betimlenen diyalektik süreç, anlama yetisinin (*der Verstand*) gözünde birbirlerini dışlıyormuş gibi görünen bu üç olguyu içinde taşır: yoketmek, saklamak, yükseltmek. *Aufhebung*, hem yoketmek, hem saklamak, hem yükseltmektir.

Bu noktada Bataille'in gözünde Hegelciliğin "temel metin"ine geliyoruz: *Fenomenoloji'nin Önsözünde* yer alan ve Bataille'a göre bilgiyi "ölümle boy ölçüşebileceği yüksekliği" yerleştiren metin:

"Ölüm (*der Tod*), bu olmaz-gerçeği (*Unwirklichkeit; non-actuality*) böyle adlandırıcaksak eğer, ölüm, en dehşet verici şeydir (*Furchtbarste; dreadful*); ölmüş olanı (*das Tote; what is dead*) koruyup (saklayıp) sürdürmek (*festzuhalten; hold fast*) ise en büyük gücü gerektiren çabadır. Gücsüz güzellik anlama yetisinden (*Verstand*) nefret eder; çünkü anlama yetisi güzellikten bu gücü göstermesini ister; güzellikse yetkin değildir bu güce. Oysa Ruhun (*Geist*) yaşamı (*das Leben des Geistes; the life of Spirit*) ölüm karşısında ürkip yılarak (*scheut; shrinks*) yok olup yitmekten korunmaya (*von der Verwüstung rein bewahrt; keeps itself untouched by devastation*) çabalayan yaşam değildir; tersine ölüme katlanmasını bilen (*ihn erträgt; endures it*), kendini ölümün içinde saklayıp sürdüren (*in ihm sich erhält; maintains itself in it*) yaşamdır. Ruh kendi gerçeğine (hakikatine, *Wahrheit, truth*), mutlak yırtılış (*absolute Zerrissenheit; utter dismemberment*) içinde kendini bularak ulaşabilir ancak. Olumsuzun yolundan ayrılıp (*von dem Negativen wegsieht, which closes its eyes to the negative*) kendi yolunu tutan, hani bir şeyden söz ederken "bir şey değil canım!" ya da "yanlış bir şey!" deyip savuşturduktan sonra (*damit fertig, davon weg; having done with it*) başka bir şeye geçtiğimiz zaman söz konusu olan olumlunun gücü (*Macht*) türünden bir güç değildir Ruh. Ruh, olumsuzun suratına gözlerini kırpmadan bakabilen (*indem er dem Negativen ins Angesicht schaut; only by looking the negative in the face*), olumsuzun yanında konaklayabilen (*verweilt, tarrying*) güçtür. İşte bu konaklamadır (*Verweilen; tarrying*) olumsuzu varlığa (*Sein; being*) dönüştüren büyüğü güç (*Zauberkraft; magical power*)"

Doğanın yadsıması, öldürümü ile Ruhun yadsıması, öldürümü arasında temel bir fark var Hegel'e göre. Doğa öldürdüğünü tümüyle yok eder; öldürülenden hiçbir şey kalmaz geriye. Ruhun öldürümü ise hiçbir zaman basit bir yoketme değildir. Ruh *Aufhebung* tarzında öldürür, öldürdüğünü geçici, olumsal gerçekliğinde yokeder. Öldürdüğünün içinde taşıdığı güçlü belirlenimlerden birine gerçekleşme, edimselleşme olanağı tanıyarak, ölenin, bir biçimde, kendini sürdürmesini, ortaya çıkan yeni betide, çehrede, kimlikte saklanmasını sağlar. Ölenin bu yeni çehresi ise, önceliklere oranla, daha yüce bir konuma çıkarılmış bir gerçekliktir. Dolayısıyla, Hegel'in sözlükçesinde, doğanın yadsımasına "soyut" yadsıma, Ruhun yadsımasına ise "somut" yadsıma adı verilir. Doğa yokeder, elden çıkarır, Ruh ise "ortadan kaldırır" (*aufhebt*), hem yokeder, hem saklar, hem yüceltir.

Bataille'in gözünde Hegel, ölümü, olumsuzu en büyük kararlılıkla, en büyük cesaretle, direnme gücüyle ciddiye alan filozoftur. Felsefenin sonsuza değin basit bir *φίλοσοφία*, bilim dostu, bilim arzulayıcısı konumundan kurtulması, nihayet Bilim'e ayak basabilmesi için ölümle boy ölçüşmesi, "olumsuzun suratına gözlerini kırpmadan bakabil"mesi, "olumsuzun yanında konaklayabil"mesi gerektiğini etinde duyarcasına somut bir biçimde anlayan filozof Hegel olmuştur Bataille için. Yazarın Hegel'e duyduğu sonsuz hayranlığın kaynağında diyalektik felsefenin ölümle kurduğu bu ilişki yatar. Derrida'nın belirttiği gibi, Bataille'in Hegel'le hesaplaşması işte bu *Aufhebung* mantığıyla ölümü karşılayan Ruh izleği çevresinde sürdürülecektir. Başka bir deyimle, Bataille, Hegel'e beslediği hayranlığın doruğunda Hegel'den uzaklaşacaktır. Hegel'in *Aufhebung*'a beslediği sonsuz inanç, hatta îman yüzünden Hegel'den uzaklaşacak, Hegel'e sırt çevirecektir. Neden böyle olduğunu, neden en derin hayranlık anının en şiddetli kopuş, terk ediş anıyla örtüştüğünü anlayabilmek için "efendi / köle" çatışması-

nın mantıklarından birini anımsatmamız gerekiyor. Bu çatışmayla ilgili Bataille'in şu sözlerini unutmayalım:

"Nietzsche Hegel'i, iyiden iyiye orta malı olmuş, ayağa düşmüş biçimiyle tanıdı. *Ahlakın Soykütüğü* [*Zur Genealogie der Moral* (1887), Nietzsche'nin bir kitabı], berraklığında baş döndürücü efendi ile köle diyalektiğine Nietzsche'nin ne denli yabancı kaldığının şaşırtıcı bir kanıtıdır (...) insanın birbiri ardından gerçekleştirdiği olanaklarının tümünü belirleyip, sınırlayan bu devinimi kavramayan kişi kendisinden hiçbir şey bilmiyor demektir" (Georges Bataille, alıntılanan J. Derrida, *Sıırlı ekonomiden genel ekonomiye*).

"Efendi ile köle" çatışması *korku* temeli üzerine kurulur. Köle ölümden, olumsuzdan korkan, kendini sakınan, yaşamda kalmaya, kendini yaşamda saklamaya (*servus*) çabalayan bilinçtir. Ölümle birlikte her şeyi yitireceğini, usunu da, bilincini de, kendini de yitireceğini bildiği için ölüm karşısında geriler, gözünü çevirip yaşama döner. Oysa efendi ölümün suratına gözlerini kırpmadan bakabilen, kendini yitirme, yok olup yitme tehlikesine karşın olumsuzu karşılamaktan yılmayan bilinçtir. Efendi, ötekinin, kendisini mutlak özgürlüğe erişmiş özne biçiminde tanımamasını (*Annerkennen, Reconnaissance*) amaçlar; tüm çabası bu amaca yöneliktir. Mutlak özgürlük ise "hiçbir belirli 'var-olan'a ('örada-olan'a, *Dasein, être-là*) bağlı olunmadığını [...] yaşama bağlı olunmadığını" (*Phänomenologie des Geistes*, "Özbilinç") kanıtlayabilmektir. Her türlü korkuyu aşmış olduğumuzun herkesçe kabul edilmesidir mutlak özgürlük. Mutlak özgür bilinç *artık* korkumayan bilinçtir. İşte bu noktaya, bu uç noktaya değin ilerleyen bilinç gerçek tanınmaya ulaşır, doyunluğa erişir:

"Yaşamım tehlikeye atmayan (*das Leben nicht gewagt hat*) birey, kişi (*Person*) olarak tanınır tanınmasına (*anerkannt werden*); ancak bağımsız (*selbständig*) özbilincin elde ettiği gerçek tanınmışlığın (*die Wahrheit dieses Anerkanntseins*) denginde bir tanınmışlığa asla erişemez." (a.g.y.)

İşte bu noktada, her şeyi mutlak biçimde yitirmenin göze alındığı anda her şey yeni kazanılıyor. Daha doğrusu, en uca değin ilerleyen bilinç, kendisinin yalnızca doğal bir gerçeklik olmadığı, aynı zamanda Ruhun (*Geist*) taşıyıcısı olduğu bilincine varıyor. Hem Ruhun taşıyıcısı hem Ruhun bir parçası olduğunun bilincine varıyor. Dolayısıyla, yadsıdığıнын, yokettiğinin, öldürdüğünün, kendisini, bir biçimde, yerine geçenin içinde saklayıp sürdürdüğünü görüyor. Aynı şekilde, kendisinin de, ölümüyle *Hiçlik*'e boşalmayacağını, yalnızca doğal, olumsal, maddî gerçekliğinde yok olacağını, ancak Ruhun bir parçası olarak, yerine konan içinde kendini saklayıp sürdüreceğini öğreniyor. Kısaca, en uca değin ilerleyen bilinç *Aufhebung*'u, o her yerde etkinliğini sürdüren, durmamacasına dönüp gelen işlemi bulguluyor. En uca değin ilerleyen bilinç, iki tür ölüm olduğunu, bir "doğal ölüm" bir de "diyalektik ölüm" olduğunu öğreniyor. Doğal ölümle yok olduğunu ancak diyalektik ölümle, *Aufhebung* sayesinde, yalnızca "ortadan kalktığını" anlıyor. Kısaca *Aufhebung*'u bulgulamasıyla doyunluğa, erince, kurtuluşa ulaşıyor bilinç. Korkmuyor artık, ne ölümden, ne yaşamdan. İşte buna hayret ediyor Bataille:

"Gülünç küçük özet. - Hegel'i en uca dokunmuş olarak imgeliyorum. Bir ara delirdiğini sandı, gençti henüz. Düşünüyorum da, dizgesini bile kurtulmak için geliştirdiğine inanıyorum (her türlü fetih, bir tehditten kaçan insanın atılımıdır kuşkusuz). Hegel, sonunda, *doygunluğa* ulaştı, en uca sırt çevirdi. *Yakarışı öldürdü içinde*. İnsan kurtuluşu arayabilir, ancak yaşam sürdüğü, dolayısıyla hiçbir zaman emin olunamayacağı için yakarışı da sürdürmek gerekir. Oysa Hegel kurtuluşa ulaştı, yaşarken; yakarışı öldürdü, budadı kendisini. Kala kala kuru bir kürek sapı, bir çağcıl insan kaldı geriye kendisinden. Ancak, kendisini budamadan önce en uca dokundu, yakarışı tanıdı. Kuşkusuz belleği onu bir an için gördüğü uçuruma döndürüyor döndürmesine, uçurumu *silmek için!* Dizge silmektir." (Georges Bataille, alıntılanan J. Derrida, *Sınırlı ekonomiden genel ekonomiye*)

Bataill'a göre Hegel en uca dokunup durulan bir bilinç. En uca dokunmasına, mutlak yırtılışı (*absolute Zerrissenheit*) tanınmasına karşın nasıl durulabilir, sakinleşebilir, yeniden, hiçbir şey olmamışcasına, yaşama dönebilir kişi? Nasıl olur da, en uca dokunma, mutlak yırtılışı tanıma, kurtuluşun, sükûnetin, dinginliğin, huzurun koşulu olabilir? Nasıl olur da korkudan arınabilir kişi? Korkmamayı öğrenmek ne demektir? Korkulmaması mümkün müdür? En uca dokunup, uçurumu görüp, dehşet verici gerçekle, "olmaz gerçekle" (*Unwirklichkeit*) yüz yüze gelip nasıl geri döner kişi? Nasıl olur da, hiçbir şey olmamış gibi, uçurumdan gözlerini çevirip felsefeye geri döner, diyalektik dizgeyi (sistemi) kurmaya, bu uğraşının gerektirdiği sonsuz çabayı sükûnetle üstlenip kalan "doğal" yaşamını tamamlamaya razı olabilir kişi? Böylesi bir tutum, böylesi bir "karar" kendini budamak, kaçıp dizgenin, yani bilginin güvenliğine sığınmak değil midir? Kısaca *Aufhebung*'tan nasıl bu denli emin olabilir insan? Nasıl olur da bu denli sonsuz bir imanla diyalektiğe inanabilir insan? Nasıl olur da, "bilemiyorum" demeğe, "bilememe"nin doğurduğu yakarışa son verebilir insan? Bu güç müdür, kaçış mıdır? Daha doğrusu, en büyük, en gözüpük gücün sağladığı kaçış gibi bir şey değil midir bu? "Doğal" ölümün böylesine sükûnetle unutulabilmesi, sanki yokmuş gibi yaşanabilmesi ne demektir? Hegel, yaşamının sonuna doğru derslerini yineleyip arkadaşlarıyla kâğıt oynarmış. Nasıl olur da insan, *Aufhebung* konusunda, kendi kendisine soru sormaz olur? Bataille bu tür sorularla, Hegel'e en derin hayranlığı duyduğu anda Hegel'den uzaklaşmağa başlar.